

REFERÁTY A RECENZE

Jaromír Janoušek

SOCIÁLNÍ KOMUNIKACE

Nakladatelství Svoboda, Sociologická knižnice, Praha 1968

Je možné se vyznat ve spleti moderních vědních disciplín, které se zabývají řečí? Co máme studovat dříve — psycholinguistiku, semiotiku, sémantiku, teorii jazyka nebo jeho meta-teorii? Tento pluralismus neusnadňuje situaci psychologa, který by se rád dozvěděl věci potřebné. A orientovat se potřebujeme — nejen ve své vlastní oblasti, ale i v oblastech sousedních. Psycholog, který by ignoroval poznatky o lidské řeči, by dnes nemohl být zodpovědně nazván psychologem.

Recenzovaná Janouškova kniha není takovýmto úvodem nebo přehledem věd o jazyce. Není průvodcem (Baedekerem) v obecné problematice lidské řeči pro psychology. Přece ale do určité míry plní potřebnou orientační úlohu. Pomáhá orientovat po oblasti filosofie a sociální psychologie řeči. Dělá to tím způsobem, že seznamuje čtenáře s poměrně bohatou literaturou v obou těchto disciplínách. Uvádí v první části velice pestrý přehled různých pojetí této tematiky. Seznamuje nás s významem desítek neobvyklých termínů. Pojednává o moderních metodikách. Osvětluje dílčí novodobé teorie. To vše kniha dělá, ale není to jejím hlavním záměrem — tím je podat obecnou teorii sociální komunikace.

Převážně filosofické ladění recenzované knihy neprozrazuje jen vytyčení jejího hlavního cíle. Není to jen teoretická analýza komunikačního procesu, o kterou autorovi jde. Je to i „nepozitivistické“ vyjádření smyslu, účelu a cíle sociální komunikace. Janoušek před touto etickou otázkou necouvl. Tváří v tvář celé sérii soudobých příkladů o zneužití zvláště masové komunikace staví své výrazné pozitivní definování sociálního účelu: primární funkcí sociální komunikace vidí v umožnění vzájemného pochopení a porozumění.

Základním hlediskem autorova pojetí je *činný člověk*. Pozornost je přitom zaměřena zvláště na vzájemný styk v podstatě dvou lidí v interakci (případně dvou skupin lidí v interakci). Do rámce tohoto společenského kontaktu lidí je zařazena i komunikace, tj. předávání obsahů s určitým významem. Z různých forem sociální komunikace je v recenzované práci prakticky vybrána lidská řeč jako hlavní a téměř jediný způsob sociální komunikace, kterému je věnována široká pozornost.

Pro vystižení specifické psychologické stránky autorova pohledu by bylo dobře číst recenzovanou knihu spolu s publikací o teorii informace (viz např. Jaglom a Jaglom) nebo kybernetické teorii komunikace) tj. v podstatě sdělování elektricky zakódovaných signálů). Pak by v plné míře vyniklo výlučné zaměření autora na ovlivňování partnerů v sociálním styku, zaměření na to, co zamýšlí mluvčí, aby vyrozuměl posluchač, na to, co se mluvčí snaží vyjádřit atp. Toto psychologické specifické „lidské“ komunikace v interpersonálním styku je v recenzované práci středem zájmu. Jde v ní v podstatě o teoretické vystižení transcendence (překračování) subjektivního individualismu, tj. o řeč jako o jeden z hlavních faktorů socializace.

Intersubjektivní povaze komunikace bylo věnováno již mnoho prací. V první třetině recenzované knihy je podán jejich přehled. Jsou zde uvedena pojetí, vypracovaná G. H. Meadem (viz str. 1—23), K. Jaspersem (23—27), J. Piagetem (27—29), G. C. Homanssem (29—32), L. S. Vygotskim (33—37), A. N. Leont'jevem (35) aj.

Druhá třetina recenzované práce je věnována problematice meziosobní komunikace. Pozornost je zaměřena na roli mluvčího a naslouchajícího (původce a příjemce sdělení) i na obsahovou a formální stránku sdělení. Oddělena je předmětná stránka sdělení (to, o čem se mluví) od stránky interpretační (jaký smysl je přiřkládán tomu, o čem se hovoří). Dialog je zde pojat jako skutečná metamorfóza a ne jen jako výměny rolí. I zde jsou vysvětlována základní pojetí významných badatelů: Gardinera, Milla, Carnapa a Husserla. V podstatě se diagnostikuje zaměření hovořícího na předmět hovoru i na naslouchajícího partnera, na formování partnerova postoje, na ovlivňování jeho vztahů, na přijetí určitých názorů, mínění atp. partnerem, na dosažení částečné podobnosti mezi partnery atp.

Ve střední části knihy se setkáváme i s dílčími experimentálně podloženými teoriemi — s teorií kognitivní disonance L. Festingera a s teorií verbálního učení. Setkáváme se zde i s bližším vysvětlením tří sociálně psychologických metod:

- a) s Osgoodovou metodou sémantického diferenciatu (62—68),
- b) s Berelsonovou metodou obsahové analýzy (68),
- c) s Balesovou metodou interakční analýzy (71).

Značná pozornost je věnována znaku jako symbolu, symptomu a signálu.

Závěrečná část nazvaná „komunikace a společenská struktura“ je v podstatě pokusem o teoretické pojetí sociální komunikace v malé a velké skupině lidí. Větší pozornost je přitom věnována malým skupinám, a to nejen z toho důvodu, že je to téma podstatně bohatěji zpracované v sociální psychologii, ale i z toho důvodu, že masovou komunikaci přiřazuje Janoušek do sféry zájmů sociologie jako styk sociálních struktur. V malých skupinách se věnuje pozornost různým společenstvím významů, vzájemnému vlivu sociální komunikace na soudržnost malé skupiny, problematice norm, skupinového statu a komunikačním sítím (Bavelas, Leavitt str. 122—132).

Práce je doplněna šestistránkovým závěrem, který je v podstatě stručným vyjádřením hlavních myšlenek celé knihy. To'o resumé je v knize i v anglickém a ruském překladu.

Celkově je možno práci doporučit nejen sociálním psychologům, ale všem, kdo se zamýšlí nad problematikou specificky lidského kontaktu. Bylo by si možno přát více experimentálních poznatků ze sociální psychologie komunikace (např. z problematiky sociální percepce), rozšíření významu komunikace i na mimoslovní způsoby sdělování významu (na tzv. tichou nebo bezesovnou komunikaci) atp. Čtenáři by jistě uvítali výrazně šší členění knížky a podrobnější dělení kapitol. Přání by jistě bylo mnoho. Je však třeba si uvědomit, že je to prvá práce na dané téma v češtině, že jde o pionýrský čin autora, že jde o tematiku dlouho u nás opomíjenou atp. Knihu je možno uvítat jako pěkný příklad monotematického zpracování jednoho z problémů sociální psychologie. Přitom je možno si jen přát, aby nezůs'ta'o osamocené, aby podobných monotematických publikací s tematikou sociální psychologie bylo u nás publikováno více. *J. Krivoňlavý*

J. Čáp, Z. Dytrch

UTVÁŘENÍ OSOBNOSTI V NÁROČNÝCH ŽIVOTNÍCH SITUACÍCH

SPN, Praha 1968

Knihu je rozčleněna do osmi kapitol. Prvá z nich poukazuje na aktuálnosť problematiky konfliktních a s'ressových situací i jevů frustrace v denním životě a tím dosvědčuje potřebnost věnovat náležitou pozornost tématu knihy. V druhé kapitole

je podán zcela stručný nárys dosavadních psychologických teorií zabývajících se danou problematikou, v následující kapitole pak autoři uvádějí pojmy stress, frustrace a konflikt do užšího vzájemného vztahu a tak vymezují přesněji význam, v jakém jich ve studii používají. Ve čtvrté kapitole se autoři pokusili stanovit hledisko pro třídění různých typů náročných životních situací. Prvým důležitým znakem je přitom jejich zdroj — zda jsou původu přírodního nebo společenského — a dalšími znaky jejich kvalitatívni a kvantitatívni charakteristiky (nadbytek či nedostatek stimulační a obsahová kvalita problému podmíněná do určité míry i ontogenetickým stadiem, ve kterém vznikl). Pátá kapitola objasňuje pojem „odolnosť“, podmínky jejího utváření, její individuální zvláštnosti a praktický význam. Následuje šestá kapitola, která tvoří těžiš'tě knihy a je nejobsáhlejší. Podává rozbor jednotlivých technik, jichž lidé používají k vyrovnání se s náročnými životními situacemi a které se mohou za určitých podmínek stát patogenními. Je to např. egocentričnost, projekce, trestání a „vykupování“ sebe sama, regrese, fixace atd. Sedmá kapitola objasňuje různé způsoby osvojení si uvedených technik a možnosti jejich přiměřeného nebo nepřiměřeného užívání. Závěrečná osmá kapitola pak pojednává o tom, jak poznatků prezentovaných v předchozích kapitolách využít v teorii a v praxi, zvláš'tě v oblasti výchovy.

Publikace je dobrým přínosem pro českou literaturu tohoto druhu. Nejen, že podává seriózní, studiem rozsáhlé literatury poslední doby i vlastní experimentální práci autorů pod'ožené informace, ale podává je také logicky dobře uspořádanou a velmi přístupnou formou. Porozumění napomáhají také rozborů některých konkrétních příkladů, hlavně z klinické praxe, což z ní dělá knihu užitečnou pro poměrně široký okruh čtenářů, nejen psychologů, ale zvláš'tě pedagogických pracovníků. Autoři uplatnili totiž zvláš'tě zřetel k možnostem výchovně aplikace prezentovaných poznatků. Zabývájí se různými způsoby, jak si dítě osvojuje techniky řešení obtížných situací a podávají také vodítka pro hodnocení jedince z tohoto hlediska v praktické výchovně práci. Kniha otevírá čtenáři cestu k pochopení složitých a někdy zdánlivě paradoxních motivačních zvrátů v lidském chování, tedy k jeho přiměřenější interpretaci a adekvátnějšímu pochopení druhých lidí i sebe sama. To je základní předpoklad pro úspěšné pedagogické usměrňování i seberegulaci. *V. Bokorová*